

אלכסנדר מלכיאל / בני-ברק

רעיונות יסוד בחג השבועות

(א) שבועות במערכת הדגלים

ההתגלות העיקרית והנאדרה ביותר של כוח האלוהות — היתה בעצם מפעל הבריאה. מעשה בראשית יש מאין, המצאת כל העולמות וכל הנמצא בהם — זאת היתה הופעה חד-פעמית של יכולתו הבלתי מוגבלת של מי שאמר והיה העולם, ומני אז פועל כוחו של הקב"ה בשתי צורות התגלות מקבילות. האחת: קיום העולם הפיסי וכל המערכת הקוסמית העצומה הכרוכה בו — על ידי הפעלה מתמדת של מחזור חוקי טבע, שטבעה חכמתו בשעת הבריאה. והשנית: קיום עולם האדם, הכוונת ההיסטוריה האנושית לתכלית מסויימת על ידי דרכי השגחה כללית ופרטית.

דעיון התגלות השם באמצעות מעשה הבריאה הונצח בישראל על ידי שבת קודש, ואילו רעיון ההתגלות שלאחר בראשית באמצעות קיום הטבע והתולדה האנושית — בא לידי ביטוי על ידי מועדי קדשנו. כי "החגים קשור רים, מצד אחד, אל תופעות משמחות בחיי הטבע (ראשית הקציר, גמר הקציר, אוסף התבואה), והם נרעדים, מצד אחר, לשמור על זכרונות המאורעות שבחיי העם, על יציאת מצרים, מתן תורה בסיני וכלכלת ישראל במדבר"¹. וכוונה חינוכית עמוקה טמונה בדבר. "לכן התאימה ההשגחה העליונה את המאורעות ההיסטוריים החשובים, שבאו להזכיר לישראל בשעת שמחתה, אל אותן תקופות השנה שבהן גם תופעות הטבע גודמות להתרוממות רוח — כדי שחגי הטבע והחגים ההיסטוריים יודמנו יחד, ועם ישראל, בהתבוננו בטבע לא יעשה אותו לו לאליל, אלא יזכור את ה', אשר כשליט על הכל ובורא הכל שירד את מערכות הטבע והראה את נפלאותיו וגבורותיו"².

חגי טבע עתיקים הם מאוד, והיו נהוגים אצל העמים הקדמונים עוד לפני היות עם ישראל. שם היו החגים מכוונים לטבע שנחשב אצלם לאל,

1 ר' דוד צבי הופמן בפירושו לספר ויקרא, הקדמה לפרק כג — בהוצאה העברית של מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ג, כרך ב, עמוד צב.

2 שם.

לפולחן האלילים³. החכמה העליונה ראתה צורך לקיים את חגי הטבע בשביל ישראל. אבל כדי להפכם מזבחי מתים למועדי ה' היה דרוש לפתח בהם נשמת רוח אלהים חיים — וזה נעשה על ידי התרחשות מאורעות יסוד בימי הולדת ישראל דווקא בהצמדה לעונות חגי הטבע. הכוונה החינוכית האמורה בולטת כאן היטב. כי עונות חקלאיות אמנם תלויות בתקופות השנה, אבל אי אפשר להגבילן לתאריך מסויים — בניגוד למאורעות היסטוריים הקשורים ביום ידוע. אין, איפוא, מקום לקבוע את ראשית הקציר ואחרית הקציר דווקא ליום פלוני בעונה. ואף על פי כן באה התורה וקבעה לחג האביב (קצירת העומר) ולחג הקציר (שתי הלחם) מועדים מדויקים סמוכים וצמודים לתאריכים היסטוריים גדולים. ולא עוד, אלא שחג ראשית הקציר (יום הנפה) נקבע אחר יום יציאת מצרים, וחג גמר הקציר (יום חמישים לעומר) נקבע לפני מתן תורה. כי התורה ניתנה, לפי מסורת חז"ל, נ"ב ימים אחרי יציאת מצרים, דהיינו ביום נ"א לעומר⁴. באופן כזה מוקפים ומוסגרים שני חגי הטבע לפנייהם ואחרייהם במועדים היסטוריים של התגלות ה' לעמו.

ויתר על כן: חג האסיף בצאת השנה — שום מאורע היסטורי לא התרחש בעונתו. שהרי בסוכות ישבו ישראל במדבר כל ימות השנה, ולא רק בשבוע השלישי של תשרי — אלא כדי שלא תהיה גם חגיגת האסיף חג טבע גרידא, פנוי מהתגלות אלוהית — קשרה החורה אליה את חג הסוכות, ללמד ליש"ד דאל "שרק על ידי העמידו עצמו תחת חסות ה' יוכל לשמוח על רכושו"⁵.

הנה כי כן, מתוך התאמת מאורעות הזיכרון לעונות חדרה חקלאיות, ומתוך קביעת מועד מדויק לחגי הטבע כדי להצמידם לחג זיכרון ולהעמידם בצילם הנשגב של הללו — ניכרת בבחירות המגמה החינוכית של מוסר השכל השקפתי ואמונתי המונח ביסודם של מקראי קודש הנהדרים שלנו.

חג השבועות הוא האמצעי בשלוש רגלים. פסח מכאן וסוכות מכאן, וש"ב בועות בינתיים. אמנם השנה מתחילה בתשרי, אבל הרגלים נמנים לפי הסדר הרגיל בתורה תמיד, — חג המצות, חג השבועות וחג הסוכות⁶, וכן שנינו במשנה⁷: "באחד בניסן ראש השנה לרגלים". אולם שונה הוא חג השבועות

3 הרמב"ם כותב במורה נבוכים ח"ג, פרק מ"ג: "וכבר זכר אריסטו במאמר התשיעי מספר המידות שכן היה העניין מפורסם באומות מקדם... הקרבנות הקדומים הן קיבוצים היו אחרי אסיף התבואות והפירות, כאילו היו הקרבנות מפני הרווחה".

4 ראה על כך עוד להלן בפרק ה, עמ' 52-53.

5 ד"צ הופמן בכרך ב הנ"ל, עמוד צב.

6 דברים טו, טו. 7 ראש השנה פרק א, משנה א.

משני ריעוי, פסח וסוכות: הללו נמשכים שבוע ימים, "היקף שלם"⁸ ואילו שבועות אינו אלא יום אחד, ולכן הוא קרוי "יום הבכורים"⁹, על דרך "יום תרועה"¹⁰, "יום הכפורים"¹¹.

יתר על כן: לחג השבועות לא נקבעה בתורה שום מצות עשה מיוחדת, בדומה לקרבן פסח ומצה, או לסוכה ולולב ברגלים האחרים. כי שתי הלחם של עצרת והקדבנות הבאים על הלחם ומוספי היום — כל אלה הם קדבנות ציבור שיש דוגמתם בשאר הדגלים, כגון: עומר בפסח וניסוך המים בחג וקרבנות המוספים דבר יום ביומו. עובדה זו של העדר מצוה מיוחדת לשבועות משתקפת באופן בולט בתורה שבעל פה. לחג הפסח וענייניו מיו"דת מסכת פסחים (י' פרקים), ולחג הסוכות ומצוותיו — מסכת סוכה (ה' פרקים). והוא הדין לגבי הימים הנוראים — יש להם מסכת ראש השנה (ד' פרקים) ומסכת יומא (ח' פרקים); ואפילו פורים, שהוא מדברי סופרים — ייחדו לו מסכת מגילה (ד' פרקים) בסדר מועד. ואילו חג השבועות — אין לו מסכת בש"ס. וענייני שתי הלחם מתפרשים במסכת מנחות שבסדר קדשים במסגרת דיני לחם הפנים, העומר ושאר מנחות¹². המצוות המוטלות על כל אדם מישדאל בחג השבועות הן מצוות עשה ולא תעשה של שבייתה תוב¹³ "ושמחת לפני ה' אלהיך" — ומצוות עשה ולא תעשה של שבייתה ממלאכה — ככתוב¹⁴: "כל מלאכת עבודה לא תעשו". אך מצוות אלה אינן מיוחדות לחג השבועות בלבד, אלא הן הצד השווה בכל הרגלים. והלכותיהן מתבאדות במסכת ביצה, היא "מסכת יום טוב" בפי הקדמונים.

מיעוט ההלכות של שבועות ניכר, כמובן, גם בספרות הפוסקים. הרמב"ם למשל מבדר את כל ענייני שבייתה מלאכה של חג השבועות בהלכות יום טוב, כשהוא דן על עניין השבייתה של כל המועדים ואיסור המלאכה בהם. עניין שמחה מחפרש אצלו בספר זמנים, בהלכות שופר, סוכה ולולב¹⁵. ודיני שתי הלחם — בספר עבודה, הלכות תמידין ומוספים¹⁶. אבל הלכות נפרדות לחג השבועות — אין ב"יד החזקה". וכן בשולחן ערוך מוקדש רק סימן אחר¹⁷ לשבועות, והוא "סדר תפילת חג השבועות".

8 רמב"ם, מורה נבוכים ח"ג, פרק מג.

9 במדבר כה, כו.

10 במדבר כט, א.

11 ויקרא כג, כג.

12 ראה מסכת מנחות: פרק ה, משנה א, ג, ו, פרק ו, משנה ב, ז, ז, פרק ח, משנה א, פרק י, משנה ו, פרק יא, משנה א, ב, ד, ט.

13 דברים טו, יא.

14 ויקרא כג, כא.

15 פרק ה, הלכה יב.

16 אורח חיים סימן תצד.

17 פרק ה.

מיעוט המצוות והעדר "הלכות שבועות" מצריך במיוחד לעיין ולברר את מהותו הפנימית של החג הגדול והקדוש הזה.

(ב) ספירת העומר וחג השבועות

בשנתי שבין שבועות ובין פסח וסוכות בולט פרט עקרוני ויסודי — והוא מועדו של החג. בפרשת משפטים ובפרשת כי תשא נזכרו שלוש הרגלים באופן כללי. סומנה עונתו של כל רגל, אבל הזמן המדויק לא הוגדר. על פסח צוינו: "למועד חודש האביב"¹⁸. על סוכות נאמר: "וחג האסיף — תקור פת השנה"¹⁹. ובלשון מפורשת יותר: "וחג האסיף בצאת השנה, באספך את מעשיך מן השדה"²⁰. הוא הדין לגבי שבועות: "וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה"²⁰. או יותר ברור: "וחג שבועות תעשה לך — בכורי קציר חטים"¹⁹. אולם, בפרשת המועדות העיקרית (פרשת אמור) נתפרשו מצוותיהם של הרגלים והוגדרו זמניהם. על פסח מפורש שם בכתוב: "בחר דש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים — פסח לה' ובחמשה עשר יום לחדש הזה — חג המצות"²¹, וכן לגבי סוכות: "בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה — חג הסוכות"²². ואילו לחג השבועות אין שם תאריך מוגדר. וכן הוא בפרשת המוספים בחומש הפקודים (פרשת פינחס): גם שם נזכרו פסח וסוכות, כמו ראש השנה ויום כיפור, במועדיהם המדויקים, ואילו חג השבועות נזכר בלשון סתמית: "וביום הבכורים", ובמקום תאריך מפורש נוסף שם "בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם"⁹ — כלואי וסימני היכר, המרמזים על המקום העיקרי שבפרשת אמור.

אמנם כן הוא — לא נקבע לחג השבועות תאריך. הכתוב תלאו בחג הפסח על ידי ספירת העומר. "וספרתם לכם... שבע שבתות... עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום — והקרבתם מנחה חדשה לה'... לחם תנופה שתיים... בכורים לה'... וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש"²³. לאי מוד: מיום הקרבת העומר עלינו לספור מ"ט ימים — וביום החמישים יקריבו את שתי הלחם וינהגו בו קודש²⁴. חשובה כאן עצם מצות הספירה, וחשוב

18 שמות כג, טו; לד, יח.

19 שמות לד, כב.

20 שמות כג, טו.

21 ויקרא כג, ה-ו.

22 ויקרא כג, לד.

23 ויקרא כג, לד.

24 רש"י שם: "חמישים יום — והקרבתם, ביום החמישים יקריבו, ואמר אני: זהו מדרשו, אבל פשוטו: עד ממחרת השבת השביעית, שהוא החמישים יום, תספרו ומקרא מסורס הוא". לדעת רש"י "חמישים יום" הוא כאן מספר סודר ולא מספר מונה, כמו (ויקרא כה, י) "וקדשתם את שנת החמישים שנה".

המספר ארבעים ותשעה והמספר חמישים. ואילו התאריך שימי הספירה כלים: בו טפל הוא ולפיכך העלימו הכתוב ולא ציינו כלל. כי אילו פירשה התורה "בחודש השלישי בששה לחודש" — היתה מיטשטשת כליל חשיבותה של ספירת מ"ט הימים.

ולא זו בלבד, אלא אליבא דאמת אין בעצם קביעות מוחלטת לתאריך של חג השבועות. אפשר שיחול בחמישה בסיון או בשישה בו או בשבעה בו. תלוי הדבר אם ניסן ואייר מלאים או חסרים. "הא כיצד? שניהן מלאין — חמישה, שניהן חסרין — שבעה, אחד מלא ואחד חסר — שישה"²⁵. הרי ברור "שהכתוב לא תלה חג הזה ביום מתן תורה, ולא — בכמה ימים לחודש, רק בחמישים לעומר"²⁶. ועד כדי כך — שבמקום זה (בפ' אמור) לא נקבע לחג שום שם. ונשאלת השאלה: מה היא אפוא כוונת הספירה הזאת, ומה משמעותם של שבעה שבועות, שהם מ"ט יום ולמחרתו יום החמישים?

"ספירה של ימים, בעצם ספירה של שבעת ימים, ידועה לנו בתורה. הספירה של זב חבה למשל (ויקרא טו, יג, כח), ובכלל חליפת תקופות של שבעת ימים בדיני טומאה וטהרה (כגון: סמא מת, מצורע ונידה) — מציינת את ההכשרה לצאת ממצב הטומאה ולחסלו, ולהגיע על ידי היום השמיני למדרגת הטהרה. וספירת שבע תקופות של שבעת ימים, דהיינו ספירת מ"ט ימים, כדי להגיע רק ביום החמישים למצב החדש — היא הביטול הגמור של זיקת טומאה רעיונית, ויום החמישים יביא עמו את הכניסה המוחלטת למלכות הטהרה הגמורה של חידות רוחנית"²⁷.

ימי ספירת העומר הם אפוא תקופת מעבר בין פסח לשבועות, ימי היטהרות ומדרגות התעלות מן החירות הגופנית-המדינית גרידא לקראת החירות הנפשית-התרבותית. שהרי בתחילת התגלות ה' למשה בסנה, כאשר הותוותה לפניו תכנית הגאולה משעבוד מצרים, קבע לו הקב"ה כאות "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה"²⁸. לאמור: השחדור מעבודת הגוף אינו אלא התחלה; גמר הגאולה ועיקר מטרתה — היא קבלת התורה. ועל כן יש בחג השבועות "בשורת תיקון הנפש על ידי השבעה שבועות שנגמרו מלספור לעומר שבעה נקיים, שהוא לכוון ליבון טהרת הנפש בגמר תשובה וקבלת אושר התורה"²⁹.

25 מאמרו של רב שמעיה במסכת ראש השנה ג, ע"ב. ופירש רש"י: "שניהן מלאין — ניסן ואייר, הרי ט"ו ימים מניסן ול' דאייר, מלא לתו תמישים — בחמישה בסיון".

26 שולחן ערוך של הרב בעל "התניא", סימן תצד, סעיף א.

27 הרב שמשון רפאל הירש בפירושו לויקרא כג, טז (מתורגם מגרמנית).

28 שמות ג, יב. 29 רבי משה אלשיך: "תורת משה" לדברים טו, ז.

ההפעולה של ספירת ימים ושבועות בדיבור פה הזכרת מספר ההולך וגדל, הולך ומוסיף מיום ליום, יוצרת באדם הרגשה של התקדמות מתמדת³⁰. המספרים המתרבים וגדלים של ימי הספירה, המציינים את ההתרחקות מיום הנפת העומר, מביעים את ההתעלות מעל לערכים החשובים כשלעצמם של עצמאות כלכלית ובעלות האומה על אדמתה ותגובת יכולה (שהן מסומלות בקרבן העומר); וכן מבסאים הם — אותם המספרים — את ההתקרבות והכרמיהה ליום היעוד הלאומי של ישראל³¹. "ולא ידענו מתי יגיע יום זה, וכל יום אנו סופרים והולכים: כבר הלכו למו כך וכך ימים, ומתקרב הזמן להגיע אל חפצנו: כאשר הוא, מורגל מאד אצל הולכי דרכים, היודעים כמה מילין יש להם לילך, כי בכל שעה ובכל רגע שאול ישאלו ויבקשו לדעת כמה מילין הלכו עד עתה"³².

ספירת הימים באה, אפוא, "להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו, — כעבר ישאף צל וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שייצא לחירות — כי המניין מראה לאדם כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא"³³. למה הרבר דומה? — "כמו שממתין בוא הנאמן שבאזהביו שהוא מונה היום וגם השעות"³⁴.

הנה הוברר לנו שקביעת זמנו של חג השבועות תלויה באופן מהותי בספירת שבעה שבועות של היטהדות, ויום החמישים לעומר הוא מועדו של החג בכל תאריך שיחול.

(ג) חג הקציר ושתי הלחם

חג השבועות הוא חג גמר קציר התבואה: "מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות — ועשית חג שבועות"³⁵. השבועות שבין פסח לעצרת הם ימי הקציר, ובסופם בא "החג הנקרא חג קציר וחג שבועות, שבו ניתן הודאה לאל יתברך על שבועות חוקות קציר ששמר לנו. כי אמנם מכוונת הרגלים הם התפילה וההודאה... ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחילת האביב עד הקציר, — כאמרן³⁶ 'שבועות חוקות קציר ישמר לנו' — היה

30 הרמב"ן בפירושו לויקרא כג, טו מבדיל בין לשון "וספרתם לכם", שמשמעו ש"כל אחד ואחד ימנה בפיו ויזכיר חשבונו" — לעומת "וספר לו", "וספרה לה" האמורים אצל זבים, שאין משמעם שיספרו בדיבור פה ממש, "אלא שלא ישכחוהו, וכן 'וספרת לך דיובל' — שתיזהר במספר שלא תשכח".

31 ראה פירושו של הרב ש. ר. הירש לויקרא כג, טו.

32 רבי עזריה בן אפרים: פיגו, ספר "בינה לעתים" — דרוש לשבועות.

33 רבי אהרן הברצלוני, ספר החינוך — פרשת אמור, מצוה רעג.

34 רמב"ם, מורה נבוכים ח"ג, פרק מג.

35 דברים טז, ט — כד.

העומר, הודאה על האביב כמקריב ביכורי השדה לבעלים, והיה הקרבן עמו לתפילה על העתיד; והלילה הספירה זיכרון לתפילה יום ויום, והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר³⁷.

רעיון ההודאה בא לידי ביטוי מוחשי בהקרבת שתי הלחם. כמר במנחת הער מר כן גם בשתי הלחם התכלית היא "כדי שנתבונן מתוך המעשה (= הקרבת המנחה) — החסד הגדול שעושה השם ברוך הוא עם בריותיו לחדש להם שנה שנה תבואה למחיה. לכן ראוי לנו שנקריב לו ברוך הוא ממנה, למען נזכור חסדו הגדול טרם נהנה ממנה. ומתוך שנהיה ראויין לברכה בהכשר מעשינו לפניו — תתברך תבואתנו וירושלם תפץ השם בנו, שחפץ מרוב טובו בברכת בריותינו³⁸. הכוונה המשותפת בשתי המנחות האלה — העומר ושתי הלחם — נשקפת ועולה כמו מאליה מתוך שיתופי לשון והקבלות סגנוניות שהתורה נוקטת בהם לגבי שני קרבנות אלה. שתי הלחם קרויות "מנחה חדשה" וקרויות "בכורים"³⁹ — ואף העומר קרוי "מנחת בכורים"⁴⁰. הער מר קרוי "קרבן אלהים" וקרוי "ראשית קצידכם"⁴¹ — ואף שתי הלחם קרויות "קרבן ראשית"⁴². בשתי הלחם נאמרה לשון הקרבה: "קרבן ראשית תקריבו" או "והקרבתם מנחה חדשה"; ואף בעומר נאמר כן: "ואם תקריב מנחת בכורים". בעומר כתובה לשון הבאה: "והבאתם את עומר⁴³ ראשית קצידכם", או "ער הביאתם את קרבן אלהיכם"; ואף בשתי הלחם כתוב כן: "תביאו לחם תנופה"⁴⁴.

ואולם, מלבד ההקבלות הרעיוניות והלשוניות שבין העומר ושתי הלחם יש בהם גם צדדים שונים. העומר בא מן השעורים, ואילו שתי הלחם — מן החיטים. הבדל זה נובע בלי ספק מן הסדר הטבעי של הבשלת התבואה. כי השעורה — אביב בניהן, והחיטה — אפילה היא. אך עוד שוני אחר, ופחות טבעי: העומר מובא גרוסות (גרעינים גרוסים ומנופים), ואילו שתי הלחם — כיכרות אפיות. יש מקום לקשוד את שני ההבדלים הללו ולתלות את השני בראשון, ואפשר לומר, "כי מפני זה היתה המצוה בחיטים להיות המנחה

37 רבי עובדיה ספורנו לויקרא כג, ת.

38 ספר החינוך — ט' אמור, מצוה רעב ומצוה רעד.

39 ויקרא כג, טז, יז, כ; במדבר כח, כו.

40 ויקרא ב, יד.

41 ויקרא כג, י, יד.

42 ויקרא ב, יב.

43 יפה מפרש' כאן רבי יצחק אברבנאל: "ולפי שהשעורים בעת הקצירה לא תיפול בהם השערה (= מדידה); ראוי לפרש העומר הנזכר כאן שהוא אלו מה אחת משעורים, שיצא ממנה בהשערה טובה עומר — עשירית האיפה (שמות טז, לו)".

44 ויקרא כג, יז.

בכירות של לחם, ובמנחת שעורה — בקמה, לפי שהחטים למאכל אדם, ועל כן ראוי להכניס בעניין (= באופן) שהאדם נהנה וניזון מהם⁴⁵. יש גם משמעות סמלית לעניין: "לפי שישראל בצאתם ממצרים היו כבהמות מבלי תורה ודעת — ציוה, יתברך, שיקריבו או עומר השעורים⁴⁶; ובחג השבועות שקיבלו את התורה ונעשו בעלי שכל ומביגי מדע — ציוה שיקריבו מנחה חדשה, כמו שהיה בהם או רוח חדשה, ושהמנחה תהיה שתי לחם, מאכל בני אדם החכמים והנבונים"⁴⁷.

רעיון ההודאה שבמנחת שתי הלחם בולט במיוחד על ידי שני הבדלים נוספים שבינה ובין מנחת העומר (מלבד השניים הנ"ל: שעורה — חיטה, קמה — לחם): (א) שתי הלחם היאפינה חמץ, ואילו מנחת העומר, ככל הנראה, חות האמורות בתורה, לא תיעשה חמץ⁴⁸. דבר זה כשהוא לעצמו מתפרש בפשטות: "בחג הפסח, שאוכלים בו מצות, הביאו מנחת מצה מאותו מין תבואה שכבר בשל; ובחג השבועות, שבו אוכלים חמץ, הביאו לחם חמץ"⁴⁹. (ב) בין הקרבנות הקרבים עם הלחם ישנם "שני כבשים בני שנה לזבח שלמים"⁵⁰ — מקרה יחיד בתורה של זבחי שלמי ציבור — מה שאין כן בקרבן הבא עם העומר⁵¹. ושני הבדלים אלה אף הם תלויים זה בזה. מלבד לחמי עצרת יש בתורה רק עוד מקרה אחד של מנחת חמץ — והוא לחמי קרבן תודה: "על חלות לחם חמץ יקדיב קרבנו על זבח תודת שלמי⁵²". נמצא, כי שני כבשי עצרת עם שתי הלחם מקבילים וקרובים במשמעותם לקרבן שלמי תודה ולחם החמץ של היחיד. "ובהיות זה כענין הודאה על שבועות חוקות הקציר, שבהם היתה סכנת התבואה, היו שתי הלחם חמץ קרבות עם כבשי שלמים כמו שהיה העניין בשלמי תודה על חלות לחם חמץ⁵³. זאת אומרת כי "פעם יחידה בשנה, בעצרת חג מתן תורה, מביאה האומה

45 ספר החינוך מצוה רעד.

46 ברומה-למה ששינו על מנחת קנאות של סוטה (במדבר ה, טו) הבאה מן השער רים: "כשם שמעשיה מעשה בהמה, כך קרבנה מאכל בהמה", (סוטה פרק ב, משנה א).

47 ר' יצחק אברבנאל לויקרא כג, א.

48 ויקרא ב, יא.

49 רד"צ הוספן בסירושו לויקרא ג, יד — כרך א, עמוד קיד.

50 ויקרא כג, יט.

51 ונחתי שלמי ציבור, והיינו כבשי עצרת, הם קדשי קדשים, בניגוד לשלמים של יחיד שהם קדשים קלים. עיין זבחים פרק ה, משנה ה-ז.

52 ויקרא ז, יג. וכך שנינו במנחות סרק ה, משנה א: "כל המנחות באות מצה, חוץ מחמץ שבתודה ושתי הלחם, שהן באות חמץ".

53 רבי עובדיה ספורנו לויקרא כג, יו.

לפני ה' לחם חמץ שלה, אשר בו מופיע היחיד גם בשאר ימות השנה כשהוא רואה את עצמו חייב בקרבן תודה⁵⁴.

הנה נתברר לנו ששתי הלחם ושלמי הציבור שעמהן הם בעצם קרבן תודה של כלל האומה כהוקרה והודאה לרעת ישראל על הצלחת הכלכלה הלאומית, על הארץ ועל המזון באותה שנה.

אולם הודאה זו על העבר יש בה גם משום תפילה על העתיד. מעין "עשינו מה שגזרת עלינו — עשה אתה מה שעליך לעשות"⁵⁵. הקציר עבר ונסתיים בהצלחה ומעתה נשואות העינים לבציר ולאסיף הפירות. עם הבאת שתי הלחם, ביכורי קציר חיטים, רוחש לבם של ישראל תפילה: "יצו ה' אתך את הברכה באסמך"⁵⁶. וכך אמרו משום רבי עקיבא: "ומפני מה אמרה תורה: הביאו לפני שתי הלחם בעצרת? — מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא. אמר הקב"ה: הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן"⁵⁷. ופרי העץ זקוק לזיכרון טוב ולתפילת ברכה ביום הזה, כי העולם נדון "בעצרת על פירות האילן"⁵⁸.

הנה כי כן זוהי דמותו של חג הקציר היהודי, חג השבועות. החרדה הטב־עית של שמחת בקציר אינה הכל, וצהלת היצירה של הזורעים בדמעה אינו עיקרו של החג. לפי הדין קרבות שתי הלחם מן היבול החדש. אבל גם "הב־אות מן הישן כשרות"⁵⁹. "הלכה זו עשויה לחזק את השקפתנו על לחמי הח־מץ הללו, ולהעלות את הכל ממדרגה של חגיגת קציר גרידא"⁶⁰. שתי הלחם נותנות נשמה לחג טבעי וגשמי ונוסכות בו דוממות רוחנית. עובדי א־ד־מ־ה מתעלים ונעשים עבדי שמים.

דעיונות אלה צריכים פרסום והסברה דווקא בזמן הזה. כי כל זמן שהיינו כבושים בגולה ומדוכדכים בנכר, לא הרגשנו טעמו של חג קציר ולא הבינו טיבו. אבל משזכינו לשוב למולדתנו ולהוציא לחם מן הארץ, ובזיעת אפינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה — טבעית לנו חדות היצירה ושמחת היבול, וחג קציר מתבקש מאליו כצורך נפשי, בייחוד לאחר שקרגנו רמה בה ויד ישראל תקיפה בגאון צור עולמים, ברוך הוא. במצב כזה צפויה סכנה שהחג יהיה חג טבעי גרידא וישא אופי גשמי — דבר הגורר עמו בהכרח

54 רש"ר הירש לויקרא ז, יג.

55 רש"י לדברים טו, טו בשם ספרי.

56 דברים כח, ח.

57 ראש השנה טז, ע"א.

58 ראש השנה פרק א, משנה ב.

59 מנחות דף פג, ע"א.

60 רש"ר הירש לויקרא כג, יו.

השקפות כוזבות ודעות מסולפות. ולפיכך דרושה ביותר דווקא כיום הסברתו של המחנך על מהותו האמיתית והנכונה של חג הקציר הישראלי ועל הרעיונות הגלומים במצות שתי הלחם וכל הקשור בהן. על ידי זה ישתמר זיוו המקורי של חג הקציר מסלף. ובמעמקי הלבבות תתדרס תכונה ובנפשות תתעורר ציפייה לבניין בית המקדש במהרה בימינו.

(ד) יום הביכורים

מנחת שתי הלחם נקראת בתורה "מנחה חדשה"⁶¹, כי "היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש"⁶². שכן שנינו: "העומר מתיר (= אכילת תבואה חדשה) במדינה, ושתי הלחם — במקדש"⁶³, כלומר: "שקודם שתי הלחם אין מביאים מנחה מתבואה חדשה"⁶⁴. מטעם זה נקראו שתי הלחם גם "בכורי קציר חטים"⁶⁵, ובקיצור — "לחם הבכורים", או סתם "בכורים"⁶⁶. ועל שםם נקרא חג השבועות — "יום הבכורים"⁶⁷.

ביכורי הפירות, הבאים קרבן יחיד משבעת המינים מכל שדה וכרם, גם הם נקראים בתורה "בכורים" ("בכורי כל אשר בארצם"⁶⁸), ונקראים גם "ראשית" ("ראשית פרי הארמה"⁶⁹), ופעמים נצטרפו שני השמות יחד: "ראשית בכורי ארמתך"⁷⁰, "וראשית כל בכורי כל"⁷¹.

דמיון השמות של שתי הלחם והביכורים מעורר שאלה: היש קרבה בין "בכורי קציר חטים" ובין "בכורי כל"? הבאת הביכורים למקדש אינה תלויה דווקא בתאריך קבוע. מעלה אדם את ביכוריו כל אימת שירצה, ואם כן — מהו היחס בין הביכורים ובין חג השבועות?

אכן יש קשר בין הביכורים ובין החג הזה, ויש קרבה בינם ובין שתי הלחם. אמנם אין לביכורים מועד קבוע, אבל יש להם זמן מוגבל: "אין מביאין ביכורים קודם לעצרת... וכן אין מביאין ביכורים אחר חנוכה"⁷². כלומר:

61 ויקרא כג, טז; במדבר כח, כה.

62 רש"י שם ושם.

63 מנחות פרק ג, משנה ו.

64 ר"ע ברסגורה שם.

65 שמות לד, כב.

66 ויקרא כג, כז.

67 במדבר כח, כה. ראה רש"י ואברבנאל שם וספורנו לויקרא כג, יז.

68 במדבר יח, יג.

69 דברים כה, ב.

70 שמות כג, יט; לד, כה. 71 חזקאל מד, לו.

72 רמב"ם, משנה תורה, ספר זרעים, הלכות ביכורים פרק ב, הלכה ה; מסכת ביכורים

ריס פרק א, משניות ג, ו.

"קודם לשתי הלחם לא יביא (מנחות וביכורים)⁷³, כי "שתי הלחם הבאים בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא ביכורים למקדש"⁷⁴. תלות זו של הביכורים בשתי הלחם ובשבעות נותנת מקום לראות בשם "יום הביכורים" — מלבד משמעותו העיקרית על שם "לחם הבכורים" — גם רמז להתחלת העונה של הבאת ביכורים. ומכאן למדים "שעצרת זמן הבאת ביכורים"⁷⁵. הנה ראינו את הקשר שבין ביכורים ובין שתי הלחם, שהוא בעיקר קשר הלכתי. ועתה נעיין ביחס שבין הביכורים ובין חג השבועות, המועד שבו העולם נדון "על פירות האילן"⁷⁶.

כבר אמר הנביא: "וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל... וראשית עריסותיכם תתנו לכהן — להניח ברכה אל ביתך"⁷⁷. אדם כי יפריש מיבולו מתנות ראשית לשולחן גבוה, מוכיח בזה שהוא מחזיק טובה למי שהטובה משלו. בהקדישו קודש לה' ראשית מכל הניתן לו על ידי הטבע, מביע האדם את ההכרה שכל משמני ארצו אינם אלא מטל השמים, שפע חסד אל כל היום. "כי ממך הכל — ומידך נתנו לך"⁷⁷. ובזכות אותה הכרה עמוקה המתבטאת בהרגשה ובמעשה נעשה האדם ראוי לשפע מוגבר, לחסד מוגדל ול"דיבוי הטוב הצפון בטבע" — "להניח ברכה אל ביתך".

דעיון זה הרחיבו חז"ל ממתנות ראשית של היחיד גם על קרבן ראשית של הציבור. בניגוד למתנות היחיד, שאין להן זמן קבוע — הרי תלויים קרבן נות הציבור בזמן קבוע ובמועד מסויים, עד שאין דבר דוחה אותם, אף לא שבת וטומאה. וקרבנות הראשית של הציבור קבעתם התורה דווקא במועד דים שבהם נחרץ גורל כלכלת הכלל בדיון שמים. בעל כרחנו מתואמים הרי ברים וקשורים זה בזה לפי כוונת נותן התורה: העומר קרב בפסח, כדי שתתברך תבואה שבשדות; ושתי הלחם — בעצרת, כדי שיתברכו פירות

73 מנחות ט"ז, משנה ו.

74 רש"י לשמות כג, טז.

75 רש"י בסנהדרין יא, ע"ב, ר"ה "ועל פירות האילן". מעניין לציין שרש"י מסתמך על הפסוק "וביום הבכורים" גם כאן וגם בפירושו המובא לעיל על "בכורי מע" שיר" (שמות כג, טז). ואילו בפירושו על הפסוק "וביום הבכורים" גופו במקומו (במדבר כח, טו) הוא כותב: "חג השבועות קרוי ביכורי קציר חיטים על שם שתי הלחם, שהיו ראשונים למנחת חיטים הבאים מן החדש" ואינו מזכיר כלל ענין הביכורים. מסתבר אולי, שרש"י גילה בזה את דעתו שלפי הפשט אין "יום הבכורים" קרוי אלא על שם שתי הלחם בלבד, והבאת הביכורים קשורה לכיטוי זה רק כאסמכתא ורמז. אבל הנצי"ב מוולוז'ין זצ"ל בפירושו "העמק דבר" על התורה מפרש "יום הבכורים" — על הבאת ביכורים בלבד.

76 יחזקאל מד, ל.

77 דברי הימים א כט, יד.

האילן⁶⁷. והוא הדין בעצם גם לגבי ביכורים. כי משונים הביכורים מכל שאר מתנות היחיד, שכל המתנות אדם נותן בכל זמן שירצה. ואילו ביכורים — זמנם מוגבל בין עצרת לחנוכה. ההלכה הקובעת "אינן מביאין ביכורים קודם לעצרת"⁶⁸. קושרת בכך את הביכורים לעונת פירות האילן, לימי הדין של פרי העץ. למדנו שהבאת ביכורים משפיעה לאדם ברכת שמים על הפירות, "ומתוך הזכירה וקבלת מלכותו, והודאתנו לפניו כי הפירות ויתר כל הטובה מאתו יבואו — נהיה ראויין לברכה, ויתברכו פירותינו"⁶⁹. הרי ראינו עד קידמה בין ביכורים ובין חג הקציר — קרבה דעיונית.

ולמעלה מזה: לחם הביכורים ופרי הביכורים לא רק שהם קשורים זה בזה, ואף לא זו בלבד שכל אחד מהם מתבאר ומסתבר על רקע של חג השבועות כחג הקציר ויום הביכורים — יש גם משמעות עמוקה לתלותם המשותפת של שתי הלחם והביכורים בחג מתן תורה. כפי שיוברר לנו מתוך העיון הבא. על יד האיטור של הקטרת שאור ודבש על גבי המזבח נאמר: "קרבן ראשית תקריב אותם לה', ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח"⁷⁰. קרבן ראשית הוא מושג כולל בשביל "שתי הלחם" של עצרת הבאות מן הש"אור... וביכורים — מן הדבש, כמו ביכורי תאנים ותמרים"⁷¹, כי שניהם קרויים ביכורים, כפי שכבר הזכרנו. ועוד: ששתי הלחם הן "מנחה חדשה" — הראשונה מן התבואה החדשה, הפותחת את שימושה של זו במקדש. וביכורי פירות הם "ראשית כל פרי הארמה"⁷².

שתי הלחם האפיות חמץ והביכורים הבאים מדבש פירות⁷³ קרבים לפני ה', כלומר: טעונים תנופה בעזרה, אבל אינם מוגשים ומוקטרים על גבי המזבח⁷⁴. מופלא הדבר שמתוך כל קרבנות הראשית נדרש דווקא ששני אלה הקשורים בחג מתן תורה שיבואו מן השאור ומן הדבש. הרב ש"ד הירש ז"ל פותר את העניין על פי שיטתו הסימבוליסטית בצורה מעניינת ומתקבלת על הדעת.

"המשמעות של חמץ ומצה עולה מן ההיסטוריה. מצה... היא סימן לעבדות, וכנגדה השאור והחמץ הם מאכל בני חורין. אילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את ישראל ממצרים היו אוכלים לעולם מ"לחם עוני". ומדי שובו של חג זכרון יציאת מצרים — נידחים השאור והחמץ שוב מתוך בתינו, ותמיד מת"

78 ספר החינוך — פרשת אם כסף, מצה עב.
79 רש"י לויקרא ב, יב.
80 כל מתיקת פרי קרוי דבש (רש"י שם). דבש אינו אלא נציג לכל פירות האילן, וכן משמעו במליצה המצויה "ארץ זבת חלב ודבש", ויגיד עליו רעו: "יספו ההרים עסיס (= דבש), וכל הגבעות תלכנה חלב" (יואל ד, יח) ובדברי הימים ב לא, ה: "ראשית דגן תירוש ויצהר דבש וכל תבואת שדה".
81 מנחות פרק ה, משנה ו.

חדשת בתודעתנו ההכרה, שהחירות והעצמאות שבידינו לא מעצמנו באו לנו, אלא כמתנת חסד מתמדת של האלהים. אבל — לעומת זה — ממקדשו לא מש זכרון העובדה הזאת לעולם. הלחם שאנו מקיבים על מזבח ה' צריך תמיד להיות מצה. לחם החירות ניתן לנו מידיו רק בתנאי שבתגאלנו מעבודת פד' עה נצא לחירות עולם בעבודת ה'. החירות משיעבוד בשר ודם היא השכר המיועד לעבודת ה' הזאת, לכניעה המליאה לרצונו ברוך הוא. — וביום הזיכרון למתן תורתו, בחג השבועות, ביום הביכורים, שממנו ואילך מתחילים מביאי הביכורים להודיע נוכח מזבח ה' "כי באתי אל הארץ וגו'", לאמר שה' קיים את דברו להביאנו אל הארץ המובטחת. — בו ביום מופיע ישראל לפני הקדוש ברוך הוא גם בשתי לחמי חמץ, לחם החירות והעצמאות, ומודיע בזה שבשכר כניעתו לתורה זכה להנאת החירות והעצמאות⁸². הוסבר איפוא מדוע מובא דווקא לחם חמץ ודווקא ביום מתן תורה.

והוא הדין לענין דבש ביכורי פירות: דבש, מתיקת פרי, זוהי אותה תוצרת שבה מתבטא ביותר ערך בעלות הקרקע לאדם, הוא מוכן על ידי הטבע עצמו לשימוש המידי של האדם. מתיקת פדי, כלומר פירות האילן הם איפוא סמל לבעלות האדם על הקרקע. אבל גם נכס זה — כמו החירות והעצמאות — לא רכשו ישראל מכוח עצמו. גם בבעלות הארץ יוכה ישראל ויבטיחה לעצמו דק על ידי קיום תורת ה'. לכן מתחיל בחג מתן תורה זמן הבאתם של ביכורי האדמה, ביחוד של ביכורי הפירות: והם נמסרים לכוהן ומונחים לפני המזבח אגב קריאת "הגדתי היום לה' אלהיך, כי באתי אל הארץ, אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו"⁸².

נמצאנו למדים כי לחם חמץ, המסמל את נכס החירות המדינית של העם, ודבש פירות, המסמל את נכס הבעלות על אדמת הארץ, שניהם קשורים ליום מתן תורה — באשר שני נכסים לאומיים אלה כפופים הם ומותנים בקיום מצוות התורה שניתנו בסיני.

הנה כי כן, ראינו את הקשר ההרדי והר"ב צדדי בין שתי הלחם ומנחת הביכורים ובין חג הקציר והביכורים ובין חג התורה. שתי הלחם, שהן תודה על המזון, והביכורים שהם בעיקר תודה על הארץ — שניהם עומדים בצל הזיכרון של מתן תורה.

(ה) זמן מתן תורתנו

גאולת ישראל לא נשלמה עם יציאתם ממצרים. מכיון שהשעבוד היה גופני ורוחני כאחד, ממילא היה השחרור הגשמי רק גאולה למחצה. המטרה הסופית

82 תמצית דברי הרב ש"ך הירש בפירושו לויקרא ב', יב.

היתה להביא את ישראל לידי חירות רוחנית, למתן תורה. "שהוא היה הכוונה התכלית ביציאתם"⁸³. תכלית זאת הותוותה לפני משה מלכתחילה, כאשר פידס לפניו הקדוש ברוך הוא את תכנית שליחותו לשלביה: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה"⁸⁴. טיבה של ה"עבודה" נשאר סתום גם למשה עצמו. וכך גם אמר לפדעה: "ואנחנו לא נדע מה נעבד את ה' אלהינו עד בואנו שמה"⁸⁵. אבל אין ספק שמשה היה צופה ומצפה מתי יגיעו להר סיני, ויבוא אותו פסוק לידם ויקיימוהו. ברור שגם ישראל היו דרוכים לקראת אותה עבודת אלהים נעלמה שהיו עתידים לעבור. הדבר מ"תמע מתוך הכפילות של לשון הפסוק: "ויחנו במדבר, ויחן שם ישראל נגד ה' הר" ⁸⁶ — חזרה חגיגית על הנשוא, הנושא המקום. הציפייה מצ"ת יירת ומבצבצת בייחד מתוך הביטוי "נגד ה' הר" — ההר הירוע מכבר, הוא "ההר הזה" הזכור למשה מתוך החוויה הנבואית הגדולה⁸⁷, הוא "הר האלהים" של ההתגלות בסנה. של הפגישה עם אהרן ושל ביקור יתרו⁸⁸.

מקומו של מתן תורה מפורש איפוא במקרא מלכתחילה, וכל שכן שהוא מתואר במפורש בשעת מעשה. ואולם לגבי זמנו של מתן תורה אין הדבר כן. התאריך של מתן תורה לא פורש בתורה בבירור לא לפני המעשה ואף לא בשעת מעשה: ברור רק זה — שבראש חודש סיון באו ישראל לפני הר סיני, שנאמר: "בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים. ביום הזה, באו מדבר סיני"⁸⁹. "דכולי עלמא — בראש חודש אתו למדבר סיני"⁹⁰. חז"ל הבינו כאן את המלה "בחדש" לא במשמעות של ירח ימים, אלא במובן של יום התחדשות הלבנה, ראש החודש. כמו "מחר חדש"⁹¹, "חדש ושבת"⁹², ובצורה ארוכה יותר "ביום החדש"⁹³.

אבל לגבי יום מתן תורה נחלקו הדעות בתלמוד. חכמים סוברים: "בשי"ש" שה בחדש ניתנו עשרת הדיברות לישראל. רבי יוסי אומר: בשבעה ב"ב"⁹⁴. תרגום ירושלמי (המיוחס ליונתן בן עוזיאל) תרגם כדעת חכמים:

83 דמב"ם, מורה נבוכים, ח"ג, פרק מג.

84 שמות ג, יב. 85 שמות י, כו.

86 שמות יט, ב. [ראה לפסוק זה דברי בעל "הכתב והקבלה" המובאים במאמרו של ד"ר י. מוריאל, ההכנות למעמד הר סיני בעמוד 101].

87 עיין רשב"ם שם.

88 שמות ג, א; ד, כז; יח, ה.

89 שמות יט, א.

90 מאמר רבא בשבת פ"ו, ע"ב.

91 שמואל א, כ, יח. 92 ישעיה א, יג.

93 שמות מ, א; שמואל א, כ, לד; יחזקאל מה, א, ה.

94 שבת פ"ו, ע"ב. תענית כח, ע"ב. רש"י לשמות כה, טז.

"זוהי ביום השלישי— והוה ביומא תליתאה: בשיתא בירחא" 95. אבל מן התורה עצמה אין הכרע בדבר. את הפסוקים, הן בפרשת יתרו והן בסוף משפטים, אפשר לפרש לפי כל אחת משתי הדעות. אולם דעת הרמב"ם⁹⁶ היא שהדבור נאמר בשישה בסיון, כי למחרת ההתגלות הגדולה נצטווה משה לעלות להר כדי לקבל את הלוחות, ומשה עלה "ביום השביעי"⁹⁷; לאחר שענן הכבוד כיסה את ההר זה שישה ימים, כלומר מראש חודש סיון. שביעי זה הוא איפוא שביעי בסיון, וההתגלות היתה לפי זה בשישה בו. מכל מקום מסורת מוסכמת היא אצל חז"ל כי "בשבת ניתנה תורה לישדאל"⁹⁸.

לפי מסורת אחרת המקובלת בירי חז"ל, הרי חמישה עשר בניסן שבו יצא ישראל ממצרים "אותו היום חמישי בשבת היה"⁹⁹, אם נצרך את שתי המסורות הללו יצא שהתורה ניתנה ג"כ ימים לאחר יציאת מצרים, כלומר ביום החמישים ואחד מיום הנף העומר. כיצד? — אם חל ס"ו בניסן, יום יציאת מצרים, ביום חמישי, הרי יום חמישי שלאחר שבעה שבועות היה יום החמישים ליציאת מצרים, והשבת שלאחריה — יום חמישים ושניים. ואם היתה אותה שבת ר' בסיון, הרי היה א' בסיון ביום שני בשבוע. ומאחר שא' באייר חל בשבת (כי ראש חודש ניסן היה ביום ה' וראש חודש אייר — ל' בניסן וא' באייר — בימי ר' ושבת), הרי נותרו לאייר ארבעה שבועות ועוד שני ימים, היינו "אייר של אותה שנה היה מעובר"¹⁰⁰.

אולם משניתנה התורה נקבע חג השבועות ליום החמישים לעומר (שהוא ג"א ליציאת מצרים), ולא יחול ר' בסיון ביום ג' לעומר, אלא כשניסן מלא (שלושים יום) ואייר חסר. ואכן "לפי חשבון קביעות החדשים המסור ביריגו, שחודש ניסן הוא מלא לעולם וחודש אייר הוא חסר לעולם, יהיה חג זה בשי-

95 שמות יט, סז.

96 לשמות כד, א.

97 שמות כד, סז.

98 שבת פז, ע"ב.

99 שם פז, ע"ב. לפי בדייתא בסדר עולם— ערב שבת היה. שם פח, ע"א. רב סעדיה גאון מבסס את מסורת חז"ל על הכתובים בפרשת המן (מובא בפירושו. ראב"ע לשמות סז, א): "סעם להזכיר בחמישה עשר לחודש השני (=יום בואם למדבר סין) להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים. והנה יום ראשון לחודש ניסן היה יום חמישי ואייר — יום שישי ושבת. והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבוקר ירד המן. והנה ראוי להיותו יום ראשון, בעבור שאמר 'זוהי ביום הששי' (שמות סז, ה), כי היה יום שישי (=בשבוע) היה שישי לירידת המן". על סמך ההנחה כי "ביום הששי" אינו רק ערב שבת אלא גם שישי לירידת המן, ועל סמך ההנחה כי התרועמת התחילה מיד בהגותס בט"ו באייר — על סמך כל זה מסיק רס"ג שיציאת מצרים היתה ביום החמישי. הוכחה זו נשענת על דברי רב פפא בשבת שם.

100 שבת פז, ע"ב.

שה בסיון... אבל בזמן שהיו מקדשין החדשים על פי הראייה היה אפשר להיות גם חודש ניסן חסר— והיה חג השבועות שהוא יום חמישים לעומר, בשבעה בסיון. ואם היה גם חודש אייר מלא— היה חג השבועות שהוא יום חמישים לעומר, בחמישה בסיון¹⁰¹. ואף על פי שאינו ביום מתן תורה— אין בכך כלום, שהכתוב לא תלה חג הזה ביום מתן תורה (= דהיינו יום נ"ב מיציאת מצרים), ולא— בכמה ימים לחודש (= דהיינו ו' בסיון), רק בהדמישים לעומר, אלא שלפי החשבון המסוד בדינו לעולם יהיה יום חמישים בשישה בסיון, שהוא יום מתן תורה. ואף ששישה בסיון שלנו הוא יום נ"א מט"ו בניסן שבו יצאו ישראל ממצרים, והתורה ניתנה ביום נ"ב לצאתם ממצרים... שהוא נ"א לעומר— אף על פי כן אנו אומרים: זמן מתן תורתנו בחמישים לעומר, כיון שהוא לנו בשישה בסיון, ובשישה בסיון ניתנה התורה¹⁰².

בסיכום הבירור הזה נוכל לומר: מתן תורה נתמזג בו שני יסודות של זמן: האחד— נ"א יום לעומר, והשני— שישה בסיון. שני יסודות אלה נזדמנו יחד באותה שנה של יציאת מצרים. על פי התורה נתחלף היסוד הראשון לחמישים יום לעומר; והוא נעשה ליסוד עיקרי ומחלט בקביעות מועד החג. והיסוד השני נשאר אמנם בתקפו אבל כגורם ספל ובלתי הכרחי בלבד, וכשהיו מקדשים חדשים על פי הראייה יכול היה לקרות שחמישים יום לעומר יכלו גם בה' בסיון או בו' בו, כאמור, והיסוד השני לא הובא או בחשבון כלל. בכך מוסבר מדוע לא הזכירה התורה במפורש את התאריך המדוייק של חג השבועות כדרך שנהגה לגבי כל שאר המועדים, כי אין להבזיח את ההנדהות של סיום חמישים ימי הספידה עם תאריך מסויים, בשעה שקביעות השנה תלויה בקידוש בית דין, בהופעת עדים וכיו"ב. אולם "חש" בון קביעות החדשים" המקובל בידנו ממזג מחדש את שני היסודות— את היסוד הקבוע ואת היסוד הבלתי קבוע.

ולכן ככוננה ובצדק קבעו חכמים להזכיר "זמן מתן תורתנו" ולא "יום מתן תורתנו"— אף על פי שחג השבועות אינו ממושך כשאר הרגליים, ואינו (מן התורה) אלא יום אחד בלבד, כי מלבד מחלוקת התנאים אם ניתנה תורה בשישה בסיון או בשבעה בו' (שהוא יום טוב שני של גלויות)— הרי אידע לפעמים, כאמור, שחג השבועות לא חל בעצם יום מתן תורה, אלא בחמישה או בשבעה בסיון ועוד: לפי החשבון חל החג כעת תמיד בו' בסיון, והוא יום מתן תורה רק מצד אחד— מבחינת התאריך שבחודש, אבל לא

101 עיין למעלה בפרק ב, עמוד 42 ובהערה 25.
102 עיין בהערה 26.

מצד מרחקו מיציאת מצרים. שהרי ו' בסיון בחשבוננו מרוחק חמישים ואחד יום ממועד יציאת מצרים, דהיינו חמישים יום לעומר. ולכן, אף על פי שחג מתן תורה נמשך בכל שנה רק יום אחד (בא"י), הואיל "ולא היה המראה הגדול שהוא אלא יום אחד"¹⁰³ — מכל מקום נכון ומתאים להזכיר בתפילה "זמן מתן תורתנו", ולא "יום מתן תורתנו", כמו "יום תרועה" בתפילת ראש השנה ו"יום סליחה ומחילה" ביום הכיפורים.

על כל פנים, התאריך של מתן תורה מכוון ומותאם לתאריך של חג הש"ב בעות, חג הקציר והם מתמזגים ומתאחדים ביום אחד. על ידי התאמה מכוונת זו קבעה התורה ברמז ברור ושקוף ביותר את תכנון ההיסטורי של חג הש"ב עות, שהרי בעצם ראוי הוא חג השבועות, בדומה לפסח וסוכות, שישולב בו זיכרון למאורע היסטורי. ומצד שני דין הוא שנתנית התורה מן השמים, שהיא המאורע היסודי והמרכזי ביותר בתולדות ישראל, יוקדש לה חג זיכרון לדורות. ואמנם כן הוא, יש זכר למעמד הר סיני. וכשם שחג הפסח מזכיר את השחרור ממצרים, וחג הסוכות — את השגחת ה' על עמו, כן מזכיר חג השבועות את התגלות ה' על עמו וקבלת התורה מן השמים.

ברם, מתעוררת כאן תמיהה גדולה וקושיא חמורה: "מה טעם אין הכתובים מרמזים אף רמז קל על הקשר שבין חג השבועות לבין המאורע של מתן תורה, ואילו בפסח ובסוכות הובלטו היסודות ההיסטוריים בבהירות?¹⁰⁴" התשובה לכך היא: אילו רצתה התורה לקבוע בחג השבועות זכר מפורש למתן תורה, היתה צריכה להתקין מצות זיכרון מיוחדת שתסמל את המאורע, כשם שעשתה לגבי חג הפסח (זביחת קרבן ואכילת מצה) ולגבי חג הסוכות (ישיבת סוכה). ואולם, "לא הותקן לחג השבועות שום טכס סמלי להזכיר את חזיונות סיני. ויש טעם לדבר: חזיון סיני אינו עשוי להתגשם בסמל גשמי, אלא בני ישראל ישימו על לבם כי לא ראו כל תמונה ביום דבר ה'... בחורב מתוך האש" (דברים ה, טו), כדי שלא ייכשלו בהזיה לעשות פסל לדמות אלהים, אלא יזכרו את המראות הגדולות, ויחוגו ביום מתן תורה את סיום הקציר, למען יודו לה' על ברכת האדמה הבהיאם את הביכורים אל המקדש, ויזכרו כי ה' הוא האדון השליט על הכל, ואותו חייבים לעבוד ואל מצותיו צדיכים לשמוע, וכאילו לחזור בכך על ההבטחה 'נעשה ונשמע'¹⁰⁴.

ואם אמנם לא גילה הכתוב במיוחד את הקשר שבין חג השבועות ובין מתן תורה, הרי נרמז ומשתקף הוא בבירור מעניין אחר. התורה קשרה את

103 רמב"ם, מורה נבוכים ח"ג, פרק מג.

104 ר' דוד צבי הופמן בסירושו לויקרא כג, כא. כרך ב, עמ' קסה.

חג השבועות בחג הפסח. על ידי מצות ספירת העומר, והוא אף נקרא "עצרת של פסח"¹⁰⁵. וכפי שכבר הזכרנו לא הושלם השחרור משעבוד מצרים אלא עם מתן תורה, עם "עבודת האלהים" המובטחת והמקווה בהר חורב. "וגאלתי אתכם" היה דק אמצעי התחלה ל"ולקחתי אתכם"¹⁰⁶. "ובכן מהווה יציאת מצרים יחד עם עבודת ה' על הר סיני מאורע אחד מאוחד — השחרור הגופני והרוחני של ישראל מעבדות מצרים. וכשם שמבחינתם הטבעית של החגים פסח הוא התחלת הקציר, ושבועות — הסיום שלו, כך יש לדאות מבחינה היסטורית בשבועות את הסיום של גאולת ישראל. ואם חג הפסח מוקדש לזכר ליציאת מצרים, כך כמובן, יוקדש סיום החג, שבועות, לגמד הגאולה, היינו לזכר מתן תורה בשבועות"¹⁰⁷.

(1) יסוד מוסרי-סוציאלי בחג

פסח וסוכות נמשכים כל אחד שבעת ימים, ואילו חג השבועות — רק יום אחד. מה טעם? — הרמב"ם נותן טעם היסטורי: "ולא היה המראה הגדול ההוא אלא יום אחד, על כן זכרנו בכל שנה יום אחד"¹⁰⁸. אולם, יש חולקים בדבר דודי חיים את הנימוק ההיסטורי מיסודו: "והנה לא נתנה תורה טעם לחג הזה שיהיה זכר ליום מתן תורה. לפי שלא הוקבע החג לזכרון מתן תורתנו. כי התורה האלהית אשר היתה בידינו והגבואה אשר היא בידינו עדים על עצמנו"¹⁰⁹, ואין צורך לקדש יום לזכור אותה"¹¹⁰. אבל היה טעם חג השבועות להיותו התחלת קציר חיטים... כי רצה, יתברך, שבהתחלת היאסף התבואות שהם מזון האדם, שהראשונה מהן היא החיטה... יעשו חג להודות לנותן לחם לכל בשר... ואין ספק שביום חג השבועות ניתנה התורה — אבל לא נצטווה החג על זכירתה"¹¹¹. אם נרצה להיאחז בכתובים בלבד, הרי נראית תפיסה זו של דבי יצחק אברבנאל כפשוטו של מקרא מבחינתו החיצונית. אבל שאלה: תנו הראשונה לא ניתרצה בכך ועודנה פתוחה: מה טעם נקבע לחג השבועות רק יום אחד? רבי שמעון משיב על כך בספרינו¹¹²: "פסח וחג (= וסוכות)

105 שיר השירים רבה פרשה ז, ד. פסיקתא דרב כהנא פסקא "ביום השמיני עצרת".
106 שמות ו, ו-ז.
107 רד"צ הופמן, שם, עמ' קסו-קסז.

108 השוה: כוזרי מאמר א, סעיף ה — "ספר תורתנו דברי אלהים והוא בעצמו מופת".

109 סדרה זו נשענת על הרעיון שהובע ברש"י לדברים כו, טז: "בכל יום יהיו בעיר ניך חדשים כאילו בו ביום נצטווית עליהם". וגם לדברים יא, יג בשם ספרי: "שהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום". וגם לדברים ו, ו: "לא יהיה בעיר ניך כדיוטגמא (=פקרת מלך) ישנה, שאין אדם סופנה, אלא כחדשה, שהכל רצין לקדשה".

110 רבי יצחק אברבנאל בפירושו לויקרא כג, א.

111 פרשת ראה — דברים טז, יג.

שאינ עונת מלאכה, עשה זה שבעה, וזה — שמונה; עצרת, שהיא עונת מלאכה, אינה אלא יום אחד בלבד. מלמד שחסך (= שחס) הקב"ה על ישראל. אינו פשטות נפלאה, איזו תמימות עמוקה! דעה כזו יכלה להיאמר רק בשעה שהעם היה מעורה באדמתו ובשעה שהתורה הארץ נתפסו כאחדות פנימית אחת. ורק צדיק תמים כתנא האלהי ר' שמעון בר יוחאי יכול היה להגות השקפה אצילה כזאת. דעה זו מבוססת על ההכרה המוסרית העמוקה "שאינ הקב"ה בא בטרוניא עם בריותי"¹¹², ובשעה שהוא בא לקבוע חוקי חגים, מגביל הוא כביכול את עצמו, ומצמצם טובו של יום טוב, לפי כושר קיבולו של האדם באותה עונה. על כן קיצר את חג הקציר, כדי שלא תיהפך השמחה לטרחה, והעונג — לנגע. אותו דעיון עצמו שמענו גם לגבי שמיני עצרת¹¹³—החג המקביל לחג השבועות. "ראויה, היתה עצרת של חג להיות רחוקה חמישים יום, כשם שעצרת של פסח רחוקה חמישים יום—אלא על ידי שישראל יוצאין מן הקיץ לחורף, וטרחת הדרכים קשה, לפיכך אינה רחוקה ממנו חמישים יום"¹⁰⁵.

נמצא שגם בחג השבועות שולט הרעיון המוסרי של הטבה לזולת והתחשבות בצרכיו, ובגלל זה קבע המחוקק ברוך הוא בעצמו את חג השבועות ליום אחד בלבד.

בדומה לזה מסביר המרדש את מצות השמחה בשבועות. התורה מצוה: "ועשית חג שבועות... ושמחת לפני ה' אלהיך"¹¹³. מה מניע את האדם לשמחה, ולמה היא באה? "מפני שהתבואה נכנסת בפנים"¹¹⁴. ברכת היבול וחליות הקציר הם הרקע הטבעי למצות השמחה. אולם, לעומת חג הסוכות שכתובה בו שמחה כפולה ומכופלת¹¹⁵ "אתה מוצא שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת... ומה טעם אין כתוב בה שתי שמחות?— מפני שפירות האילן נידונים"¹¹⁴. אין התורה תובעת שמחה יתרה ומדגשת כמו בחג האסיף. דיה בעצרת בשמחה עצורה ומאופקת במקצת, כי טבעי הדבר שעם כל חדוות הקציר לב בני אדם "טרוד על תבואותיהם שהן עדיין בשרה"¹¹⁰, והם דואגים וחרדים להצלחת פרי העץ ותנובת הכרם בחרשי הקיץ. הנה כי כן, ניכרים גם כאן עקבות התחשבותו של נותן התורה במצב נפשן של עובר האדמה באותה עונה.

עיקרון מוסרי זה של דאגה והטבה לזולת מובלט ביותר ומיתרגם ללשון

112 עבודה זרה ג, ע"א:

113 דברים טז, י.

114 ילקוט שמעוני, אמור, פרק כג, רמז תרנד.

115 בפרשת אמור (ויקרא כג, מ): "ושמחת לפני ה' אלהיכם" ובפרשת ראה

(דברים טז, יד—טז): "ושמחת בתגך... והיית אך שמח".

המעשה על ידי מצות מתנות עניים, שחזרה ונשנתה בהדגשה ובסמיכות למצות חג השבועות: "ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך, ולקט קצירך לא תלקט; לפני ולגד תעזוב אותם—אני ה' אלהיכם"¹¹⁶. לא לזה בלבד נתכוון הכתוב להזכיר ולהזהיר בימי הקציר על המצוות שזמן זה גרמן¹¹⁷, אלא "רוצה לומר: כשם שיהיה התחלת הקציר לכבוד ה' בחג השבועות, כן יהיה תכליתו (= סיומו) גם כן בעבודתו—בעזיבת הפאה והלקט לעניים"¹¹⁸. מצוות אלה קשורות איפוא בעומר ובשתי הלחם. "ההכרה בה', שהוא אדון הארמה—שנותנים לה ביטוי בהקדשת ראשית הקציר—מחייבת נתינת פאה ולקט לעניים. 'אני ה' אלהיכם'—כך מסיים הפסוק—אני אדון העשירים והעניים כאחד, שלכבודו הקדשתם יחד את ראשית קצירכם"¹¹⁸.

ואין לסמוך על המוסד האנושי ועל הנטייה הטבעית של בני אדם להיטיב לנחשלים ולסובלים שבחברה, אלא נחוץ חוק אלהי על מתנות עניים. כי "בלי מצות ה' יבשיל שדה הברכה שבארץ קיום ראוי לאנוש, קיום עצמאי דק לא" מידים בלבד. האביון, העני והגר יצטרכו לצפות לחמלתו ולהבנתו של האמיד, שהפנייה אליו נחשבת בזמן 'ההתקדמות' כמעט לחטא, וקבלת מתנת 'צדקה' מידו משפילה את המקבל. לא כן האומה המביאה את ראשית הקציר של שדותיה אל מקדש אלהיה ומניפה אותו שם; ואחר, ביום הזיכרון לקבלת התורה תביא לאות הכרתה והתחייבותה לחם חמץ לביהמ"ק. כי רק אז תוכל ותרצה להדגיש את עצמה כאומה של תורה זו, אם מתוך רוחתה תצמח אפש"רות של קיום אנושי עצמאי לכל אחד מבניה. באומה זו יבול השדה ועבודת ידי האכר אינם רק למען הבעלים האמידים. גם האביון והגר הם שותפים בזכות בקציר, וכלכלתם היא חובה על האמידים וזכות להם"¹¹⁹. שותפות הרשים בתבואת העשירים מתבטאת בכך, שאין לבעלים אפילו רשות חפשית לחלק את המתנות כרצונם. כי כל מתנות עניים אלו "אין בהם טובת הנאה לבעלים"¹²⁰, אלא העניים באין ונוטלין אותן על כרחן של בעלים"¹²¹. משום שהתורה אמרה לגבי מתנות אלה "תעזב אותם", ולא—תתן אותם. וזוהי

116 ויקרא כג, כב. וקודם לכן: בפרשת קדושים יט, ט. כאן, בפרשת אמור, נשנו פאת השדה ולקט בלבד, שהם מעניין עונת הקציר, ואילו עוללות ופרט שבכרם לא נשנו כאן.

117 כדעת ר"א אבן עזרא בפירושו לויקרא כג, יז.

118 רד"צ הושפן לויקרא כג, כב—כך ב, עמ' קסח.

119 ר' ש"ר הירש בפירושו לויקרא כג, כב.

120 חולין קלא, ע"ב ופירש"י: "אין בידם לתיתן לכל מי שירצו, אלא כל הקודם—זכה".

121 רמב"ם, משנה תורה—ספר זרעים, הלכות מתנות עניים פרק א, הלכה ח.

בלי ספק הצורה האצילה ביותר של הענקה לאביונים, שהרי לא זו בלבד שאינם מקבלים כלל מידיו של נותן, אלא גם צריכים הם בעצמם לטדוח ולעמול במלאכת הקצירה והלקיטה, ודווקא על ידי זה נעלמת ההרגשה המבישה של לחם חסד ומתנת חנם, ובמקומה באה הנעימות של פרי עמל כפיים. בזאת נתייחדה ונתעלתה מצות מתנות עניים מן הצדקה שנאמר בה "נתן נתן לוי"¹²², וגם ממעשד עני המתחלק בתוך הבית — לאחר שהכניס תבואותיו, ויש בו טובת הנאה לבעלים — שבידו לתת אותם לאיזה עני שירצה¹²³.

כאן מתגלה השקפת היהדות על הרכוש, ובייחוד על תנובת האדמה, בכל הודה ושגבה. אמנם, קיים רכוש פרטי, ויש קניין לבעלים, אבל אין לבשר דם קניין מוחלט בעולם הזה, האדם אינו אלא כממונה על נכסים, וכל עושרו כפיקדון הוא בידו מאדון הכל. ולפיכך "אל ידאה העשיר את כלכלת בן עמו העני ממנו אלא כסילוק חוב אשר חב לאלהיו על כל גרגיר של דגן, אשר ברך ה' בשדה קניינו ועמלו. מושג צדקה זה הוא שיא האידיאל הסוציאלי של תורת ה' בעם ה"¹²⁴.

מן ההשקפה המוסרית הנשקפת ממצוות פאה ולקט ומן הדינים המיוחדים להם אנו למדים, שסיפוק צרכי העניים אינו המטרה כולה במצוה זאת. יש כאן אף כוונה חינוכית עמוקה — כלפי העשיר בעל השדה. "השם, ברוך הוא, רצה, להיות (= שיהיה) עמו אשר בחר מעוטרים בכל מירה טובה ויקרה, ושהיה להם נפש ברכה ורוח נדיבה... כי מתוך הפעולות תתפעל הנפש ותהיה טובה, ותחול ברכת ה' בה. ואין ספק, כי בהותיר האדם חלק אחד מפירותיו בשדהו, ויפקירם שיהנו בו הצדיקים — תראה בנפשו שובע רצון ורוח נכון ומבורך, וכי השם השביעו בטובו וגם נפשו בטוב תליו"¹²⁴. מידות נעלות, רוחב לב, גודל נפש ורוח נדיבה — סגולות רותניות כאלה יושגו אצלנו על ידי שיבולי שדה וגידולי אדמה. עולם הארציות — סולם לאצילות.

שיתוף העניים ביבול הקציר, צמצום זכות הבעלים על משמני הארץ והע" דפת כושר מוסדי על עושר חומדי — אלה יוצדים קשר רעיוני בין חג הש" בועות ובין שנת היובל. ואכן, ההכרזה על הבעלות האוניברסאלית של ה' — "כי לי כל הארץ"¹²⁵ — שנאמדה לישראל כאקדמות מילין לפני קבלת התורה, היא עצמה חוזרת בחתימת חוק היובל — "כי לי כל הארץ"¹²⁶.

122 דברים טו, י.

123 חולין שם ורש"י ד"ה "מוציאין".

124 ספר החינוך — פרשת קדושים, מצוה ריג.

125 שמות יט, ז.

126 ויקרא כה, כג.

ועוד הקבלה בין יום מתן תורה ושנת היובל: "ספירת שבעה שבועות עד חג השבועות, שהוא היום החמישים, מקבילה בדיוק לספירת שבע שבתות שנים עד שנת החמישים, שנת היובל... ביום זה קרא ישראל את עצמו עבד ה', ומלא את פקודת ה' בהוציאך את העם מצרים — תעבדון את האלהים על ההר הזה, ומשום שכל אחד מישראל הוא עבד ה', אסור למכור אותו לעבד עולם. כל עבד עברי ישוחרר ביובל, כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים"¹²⁷. כשם שישראל השיג שוב את חירותה, שאבדה ממנו במצרים, על ידי שקיבל עליו את השעבוד לה' — כך יקבל כל בן ישראל בשנת היובל את חירותה, שאבדה ממנו או שמכרה — כמתנה מחדש. גם כתג הטבע יש יחסים של קירבה בין חג השבועות ובין שנת היובל. שהרי כשמקדישים את ביכורי התבואה לה', מכריזים על הארמה שהיא קניין ה' — וכן גם החזרת הקרקע ביובל מביעה כי לה' הארץ, והאדם הוא גר ותושב עליה"¹²⁸.

על הגשמת כל אותם רעיונות נעלים של המוסר הסוציאלי בחיים ועל קיום המצוות האמורות בקציר למעשה — נמסר לנו במגילת רות. מגילה זו, הנקראת לפי מנהג עתיק בחג השבועות¹²⁹, היא דוגמא מופתית, נפלאה ונהדרה, לגמילות חסדים ולאהבת חסד ולנתינת מתנות עניים ברוח נדיבה ובנפש חפצה. וקוראים ספר רות בעצרת לא רק "לפי שכתוב בו 'בתחילת קציר שעורים' — והוא זמן הקציר"¹³⁰; אלא ביותר "לפי שמגילה זו כולה חסד, והתורה כולה חסד — שנאמר 'תורת חסד על לשונה'¹³¹ — והתורה ניתנה בחג השבועות"¹³². רות היא איפוא תורה קטנה, תמצית כל היהדות. היא התגשמות מושלמת של הכלל הגדול בתורה "ואהבת לרעך כמוך"¹³³.

(ז) יסוד לאומי בחג

כל עיקרו של מתן תורה לישראל לא בא אלא כדי לעשותם חטיבה מיוחדת

127 ויקרא כה, נה.

128 רד"צ הופמן לויקרא כג, כא, כרך ב, עמ' קסז.

129 על המנהגים השונים בקריאת רות, ועל הטעמים לקריאתה ראה: הרב ש"י זיין — "המועדים בתלכה" מעמוד שכו ואילך.

130 ר' אברהם בר נתן הירחי בספר "המנהיג" הלכות סוכה סימן נח.

131 משלי לא, כו.

132 ר' טוביה בר אלעזר בספר "לקח טוב" לרות.

133 ויקרא יס, יח, ואם תרצה — הרי מרומז השם רות בפסוק זה: האות האחרונה של "רות" (ת) — באות האחרונה במלת ואהבת, האות שלפני האחרונה (ו) — באות שלפני האחרונה במלת כמוך; האות השלישית מן הסוף (ו) — בשלישית מן הסוף במלת לרעך.

בעולם, "הייתם לי סגולה מכל העמים"¹³⁴. חז"ל העמיקו את הרעיון הזה באמרם: "כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל, לא על ישראל בלבד הוא נגלה, אלא על כל האומות... אם ירצו ויקבלו את התורה"¹³⁵. כולן סירבו וישראל בלבד קיבלה באהבה. וכך נעשתה תורת ה' לתורת ישראל — לתורה הלאומית המיוחדת של עם אלהי אברהם, המותירה אותם לסוכה מן הגויים כיתרון האור מן החושך.

גם מגילת החג המספרת על "קבלת התורה" האינדיבידואלית של רות המואביה, אם בל גרי הצדק בישראל, מחזקת את היסוד הלאומי. רות לא שבה לא אל עמה ולא אל אלוהיה. אילו נמשכה אחר אמונת היהדות בלבד — יכלה להחזיק בה גם בארץ מולדתה, מבלי לעזוב את עמה — דוגמת יתרו כוהן מדיין חותן משה. ואילו נמשכה אחר המשפחה והחברה בלבד — יכלה להחזיק באמונת אבותיה גם בארץ יהודה, מבלי לעזוב את אלוהיה — דוגמת כל גר תושב. אלא רות נכספה לאל חי ולבני אל חי כאחד. היא ידעה, כי כדי לחסות תחת כנפיו של מקום עליה ללכת אל העם אשר לא ידע תמול שלשום. בראשית — "עמך עמי", ואחר כך — "ואלהיך אלהי", שאין אדם יכול לידבק בשכינה אלא אם כן ידבק בישראל תחילה.

אבל לא רק הייחוד הלאומי-הפנימי, הרוחני, של ישראל נובע מקבלת התורה. אלא גם הייחוד הלאומי-החיצוני, המדיני, של ישראל תלוי בכך. "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש"¹³⁶ — גם ממלכתיות וגם קדושה במשמע. קדושת הכהונה ותפארת המלכות מתאגדות איפוא עם התורה להרמוניא נשגבה אתה, שהיא היא הייחוד הלאומי של ישראל. קבלת התורה היא השורש המשותף של שלושת הכתרים שנכתרו בהם ישראל — כתר תורה, כתר כהונה וכתר מלכות¹³⁷.

היסוד הלאומי-הממלכתי נתקשר לחג השבועות בדרך נוספת — על ידי דוד מלך ישראל, נושא המלכות. מגילת דות, הנקראת בעצרת, מסיימת בייחוסו של דוד, שהיה ריבע של בועז ורות. ועוד: לפי מסורת חז"ל "דוד מת בעצרת"¹³⁸. "הנה קיימא לן שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של הצדיקים מיום ליום"¹³⁹ — וכיון שמת בעצרת, נולד גם כן בעצרת. ועיקר ספר רות

134 שמות יט, ה.

135 ספרי פרשת הברכה דברים לג, ב.

137 ילקוט שמעוני רמז תתקמא למשלי ה, טו: "כל עצמם של שני כתרים הללו, כתר כהונה וכתר מלכות אין באים אלא מכוחה של תורה... כל מי שזוכה לתורה מעלה עליו הכתוב כאילו שלושתם מונחים וזוכה לכולם".

138 ירושלמי ביצה פרק ב, הלכה ד.

139 קדושין לה, ע"א.

ליחס את דוד... ולהכי קורין רות ביום לידתו¹⁴⁰. הנה יחס ברור בין יום מתן תורה ובין דוד אבי המלכות בישראל. "אור תורה מתוך ערפל, ומעם נפרד משיח"¹⁴¹.

אולם לא קשר תיצוני מקרי יש כאן בין שני תאריכים מזדהים—יום התורה ויום דוד. יש לדבר משמעות עמוקה הרבה יותר. נישואיה של רות עם בועז עוררו בעיה חמורה בבית מדרשה של ההלכה, שהדי כתוב איסור מפורש "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל"¹⁴², אלא שהתורה שבעל פה מסרה על האיסור ביאור נאמן: "עמוני—ולא עמונית, מואבי—ולא מואבית"¹⁴³ ועל סמך זה הותרה רות המואבית לבוא בקהל ה', נמצא, שכשרותו של דוד זורעו תלויה ומבוססת על קבלת המסורת שבע"פ. עובדה זו קיבלה ערך רב במלחמתם של חכמי ישראל נגד הקראים מימי הגאונים ואילך. ומשענת נא"מנה לכך היה להם ספר רות, אשר "כללו ופרטו נכתב להכשיר את דוד ע"ה, ולהראות שהמואבית כשדה לבוא בקהל"¹⁴⁴. "כי אמנם יכולה מגילת רות לשמש מצד אחד כמחאה גמורה נגד דעת הקראים וקבלתם הברדית, ומצד שני כעדות נאמנה על אמיתת התורה שבעל פה"¹⁴⁵. כי מאחר שכשרותו של דוד מקובלת גם עליהם ללא ערעור וספק, וכל עצמה אינה קיימת אלא בזכות מסורת ההלכה—נמצא שדוד ובית מלכותו מאמתים בעצם הווייתם את התורה שבעל פה. "ועל כן, כדי להוציא מלבם של הקראים התועים והמתעבים ולהגביר בתוך לבנו את האמונה בתורה שבע"פ—הנהיגו הגאונים בימים ההם, ימי המלחמה עם הקראים, והיה הדבר למנהג קבוע בישראל, לקרוא בעצרת, אותו יום שבו ניתנה התורה הכתובה, גם את מגילת רות, אותה מגילה שנכתבה בייחוד בשביל להכשיר את דוד ע"ה ולהראות שהמואבית כשדה לבוא בקהל, ולהכניס את ההכרה בלב, כי התורה הכתובה והמסורה, הכתב והקבלה, כרוכים יחדו מן השמים"¹⁴⁶.

הנה דאינו שחג השבועות מביע בצורות שונות את הייחוד הלאומי של ישראל, הן את הצד הלאומי-הפנימי על ידי התורה, והן את הצד הלאומי-החיצוני על ידי מחשבת המלכות. והמלכות קשורה בזכרו של דוד, בן נכרה

140 ר' אפרים זלמן שור בחידושי "בכור שור" לבבא בתרא יג, ע"ב.

141 פתגם חודש סיון של מרן הרב קוק זצ"ל.

142 דברים כג, ד.

143 יבמות עו, ע"ב.

144 דברי ר' שמריה האיקריטי, מובאים בספר "חגים ומועדים" להרב י"ל מימון (ירושלים תשי"ב), עמ' רעב בהערה 18.

145 שם עמ' רעא.

146 שם עמ' רעב, וראה כל דבריו במאמר המתחיל בעמ' רסט ותמצא כי החידוש הזה מתקבל מאוד על הדעת.

של רוח האצילה, שנולד ונפטר בעצרת, ומגילת ייחוסו משמשת כעין נציג של התורה שבעל פה ביום מתן התורה שבכתב. מגילת רוח נשמעת כהר קדומים להוד הקדומים של פדשת יתרו.

(ח) סיכום דברים

ועתה, בוא וראה: חג השבועות הקצר הזה מה גדול ונשגב הוא! — יום גדוש מערכת דעיונות בעלים ועמוקים. כולו — דיכוח רוחניות, וקרנים קורנות ממנו על הימים הבאים אחריו וגם על שלפניו.

חג הקציר הוא ויום הביכורים. ראשית החיטה מוגשת כלחם חמץ עם שלמי תודת ציבור, ואחריה — מובאים ביכורי פירות דבש מטוב הארץ להודות לה' ולשבח על הארץ ועל המזון, על הצלחת הכלכלה הלאומית ועל קניין אדמת האומה. והכל תחת דושם "יום הקהל" בחורב, בזכות התחדשות החוויה ההיסטורית של קבלת התורה שנה בשנה. ולא הודיה על העבר בלבד יש בו, אלא גם תפילה ובקשה על העתיד — על העץ ועל פרי העץ שיצא דינם לברכה.

וחג התורה הוא. מתן התורה השלים ושכלל את היציאה ממצרים, ונפח נשמה לתוך גוף הגאולה. "חירות — על הלוחות", והימים שבין שני שלבי הגאולה, השבועות שבין פסח לעצרת, ימי ספירה והתעלות הם, ימי התקדמות שות והיטהרות מחלאת היאור והשאור לקראת האודה והאירה של סיני. לא נקבעו לחג השבועות שום מצוות זיכרון כזכר למתן תורה. "כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב"¹⁴⁷. המזכרת העיקרית והיחידה למעמד סיני — היא התורה עצמה והעסק בה.

ולפיכך קוראים בחג השבועות בפרשת מתן תורה, ולפיכך עוסקים בליל החג "בתיקון ליל שבועות" ובלימוד תורה שבעל פה. ואם כי מצות תלמוד תורה עונתה בכל יום תמיד, ואדם "חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה"¹⁴⁸ — הרי חשיבותו של הלימוד בליל מתן תורה גדולה במיוחד מבר חינה חינוכית, כי "דבר בעתו מה טוב"¹⁴⁹ והשפעתו על האדם מרובה אז ביותר. ולכן חייבים גורמי החינוך — ההורה בבית, המורה בבית הספר והמדרש דרך בתנועת הנוער — ליצור יחדיו אידת תכונה ומתח נפשי לקראת חג מתן תורה. לימוד סדר התפילות לרבות הקריאה וההפטרות ומגילת דות, עיון בדיני החג ומנהגיו, וכן שיתוף הילדים בקישוט הבית ובית הכנסת בירק של שבועות — אלה עשויים להאדיר את המאורע ולהגדיל את החוויה בנפש יל-

147 דברים ד, טו.

148 רמב"ם, משנה תורה — ספר המדע, הלכות תלמוד תורה פרק א, הלכה ה.

149 משלי טו, כג.

דיננו. והוא הדין גם לגבי קריאת עשרת הדיברות בטעם עליון — ומובנו גם טעם נעים וצורה נאה — ובייחוד לימוד התורה בליל החג בצוותא מחנכת אגב טעימה ולגימה ושירה — כל הדברים הללו הם אמצעי חינוך וכלי השפעה שמזמן לנו חג השבועות*.

וכיצד הוא סדר-הלימוד הרצוי? מחמת חשיבותו בוחדי מן הראוי ליתן את הדעת על כך. מוטב לקיים לימוד בחבורה בבית הכנסת. המסגרת החברתית מוסיפה טעם, ענין וצורה ללימוד, והיא גם תריס בפני התנומה. יש נוהגין לומר "תיקון ליל שבועות". מעלתו של התיקון שהוא מפגיש את הלומד — אמנם במקוצר ובצורת תמצית — עם כ"ד ספרים שבכתבי הקודש ועם כל המסכתות של שישה סדרי משנה, ובאחרונה עם תרי"ג המצוות כסדרן וכמניינן, ויש נוהגין להקדיש את כל הלילה ללימוד ממש. ובשביל אלה הרי כאן הצעת נושאים לבחירה:

(א) מקרא

- (1) שמות פרקים יט, כ, כד — פדשת מתן תורה ודברים פרק טז — פרשת מועדות עם המפרשים, בייחוד רש"י, רשב"ם ורמב"ן.
- (2) יחזקאל פרק א — מעשה מרכבה וחבקוק פרק ג שהן הפטרות החג.
- (3) תהלים מזמור יט ומזמור סח — העוסקים בתורה ובמתן תורה.
- (4) מגילת רות. כדאי על פי הספר "אמה של מלכות" של יהושע בכרך. (בהוצאת המדרו הדתי של המחלקה לענייני הנוער והחלוץ, ירושלים תשי"ד).

(ב) משנה

- (5) ענייני שתי הלחם במסכת מנחות: פרק ה' משניות א, ג, ו; פרק ה' משניות ב, ה; פרק ה' משנה א; פרק י' משנה ו; פרק יא, משניות א, ב, ד, ט.
- (6) מסכת ביכורים, פרק א ופרק ג.

(ג) תלמוד

- (7) מסכת שבת מן דף פו, ע"ב ("תנו רבנן") עד דף פט, ע"ב ("מתני' תין") — על מתן תורה.
- (8) מסכת מנחות מן דף סה, ע"א ("מתניתין") עד דף סו, ע"א (מתניתין) — על ספירת העומר.

* מאמר על "תיקון ליל שבועות בביה"ס" מאת יוסף ולק נמצא להלן.

(ד) הלכה

- (9) הלכות שתי הלחם — במשנה תורה להרמב"ם, ספר עבודה, הלכות תמידין ומוספין, פדק ח.
 (10) הלכות ביכורים — במשנה תורה להרמב"ם, ספר זרעים, הלכות ביכורים פרקים ב-ד.
 (11) סדר תפילות חג השבועות — שולחן ערוך אורח חיים, סימן תצד עם נושאי כליו.
 (12) הלכות תלמוד תורה — במשנה תורה להרמב"ם, ספר המדע, הלכות תלמוד תורה, ובקיצור שולחן ערוך סימן כז.

(ה) מדרש

- (13) מכילתא דרבי ישמעאל ומכילתא דרשב"י על פרשת יתרו.
 (14) מדרש רבה לפרשת יתרו.
 (15) מדדש רות דבה.
 (16) ילקוט שמעוני לפרשת יתרו ולמגילת רות.

(ו) שונות

- (17) הקדמת הרמב"ם לספר משנה תורה — על שלשלת הקבלה של תורה שבעל פה.
 (18) הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות (נדפס בש"ס אחרי מס' ברכות בתחילת סדר זרעים) על התפתחות ההלכה, המשנה והתלמוד.
 (19) ספר המצוות להרמב"ם עם השגות הרמב"ן.
 (20) ספר החינוך לד' אהרן מברצלונה ובייחוד מענייני דיומא: סימן כח — לח (עשרת הדיברות); סימן רעג (ספירת העומר); סימן רעה, שכ (שבועות).
 (21) פיוטי דב סעדיה גאון על תרי"ג מצוות ו"אזהרות" — בסידור דב סעדיה גאון¹⁵⁰.
 הואיל והנושאים הם מרובים וליל הקיץ של החג הוא קצר למדי — רצוי לתכנן את הלימוד על פי חלוקת הזמן, וקובעים את הסדר מן הכבד אל הקל. כגון: ענייני הלכה בתחילת הלילה, ומגילת דות ומדרש אגדה בסוף הלילה. ובבחירת החומר — הכל לפי גילם של הלומדים ולפי כושר הבנתם. אפשר להיעזר בהצעה הנ"ל גם לשם גיוון הלימוד משנה לשנה. יש גם נושאים

150 בהוצאת "מקיצי נרדמים", ירושלים תש"א, עמ' קנז-קפג, קסד-רטז.

הניתנים ללימוד בהמשכים שנה אחר שנה, כגון ספר המצוות וספר החינוך. וכך היה מנהגו של מרן הרב קוק זצ"ל בישיבת "מרכז הרב" בירושלים¹⁵¹, שהיה ממשיך להרצות בכל ליל שבועות בספר המצוות במקום שפסק בשנה הקודמת.

והמהלך בליל שבועות בין משכנות ישראל, בייחוד בערי ארץ ישראל ובמושבותיה, יראה חלונות מוארים ונוצצים מסביב; ולעומת כוכבי דום הזוהרים בקוד מרחקי גובה יחוש כוכבי חום הבעורים באור קרבת מטה. מבתי כנסיות ובתי מדרשות, מחדרי מגורים ומעונות קומה בוקעים ועולים קולות של תורה. כאן — בעל בדידות, ושם — בני ידידות. הנה יחידים, והנה ציבור מרובים. פה חבורת מועטים, ושם קהל רב. והקולות מצטרפים ומתמזגים יחדיו לשירה אדירה, למקהלה עולמית עצומה של צלילים ערים ואזרים המתנגנת מקצה השמים ועד קצה השמים. זוהי מקהלת הנצח של קול יעקב יושב אוהלים, הד נאמן של "קול גדול ולא יסף"¹⁵², המתחדש שנה שנה מכוח כוחם של הקולות והברקים ביום הקהל בהר סיני.

וגדול ערכו של ליל האורה הזה וחג התורה הזה בייחוד בדור מעבר כדור רנה דור העובר משיעבוד לגאולה, מחורבן לבניין, ומאפילה לאורה. כי לא רבה כיום האמונה וידיעת התורה עודנה מועטת, ומתוך כך דבים אינם יכיר לים לבטא את רהשי לבם אלא בחגיגת ביכורים מסולפת, הם מזייפים בזדון את תכנו הנעלה של החג בטקס תפל חסר תכלית ואמת.

לימוד התורה בחג השבועות מצותו שייעשה בחבורה ובפומבי, ובעסק גדול בכל אתר ואתר, וממנו תישמע הקריאה הגדולה לדור: עודה ישראל לאורך, שלך! שובו, בנים, למעיינכם הטהור! לימוד התורה היא הערובה היחידה לאחדות האמיתית של העם. זוהי משמעותו הנכונה של הייחוד הרוחני והממלכתי של ישראל, יסוד המקושר והמסומל בחג על ידי דמותו של דוד המלך ועל ידי דמותה של רות, "אמה של מלכות"¹⁵³.

חג השבועות — חג הקציר וחג התורה, יום הביכורים ויום המלכות — רגל נשגב הוא. שמים וארץ נושקים בו, גשם ורוח בו נפגשו. "חציו לה" — וחציו לבם¹⁵⁴. תורת אמת — חיי עולם.

151 "הרציתי לפניהם בריהטא את שרשי הרמב"ם לספר המצוות עם הערות כלליות השקפות ליסוד חילוקי הדעות בין הרמב"ם והגאונים" (אגרות דא"ה).

152 דברים ה', יט.

153 בבא מציעא צא, ע"ב.

154 פסחים סח, ע"ב.